

Türkiye'de Tarih Eğitimi

Dönemler/Ders Kitapları/Yazarlar
Akademisyenler/Algılar

Editör: Ahmet ŞİMŞEK

Mesut ÇAPA • Yücel KABAPINAR • Ahmet ÖZCAN • Bahri ATA
Mehmet DEMİRYÜREK • Ş. Gülin KARABAĞ • Kadir ULUSOY
Şahin ORUÇ • Bülent AKBABA • Selahattin KAYMAKCI
Serap TAŞDEMİR • İbrahim TURAN • İbrahim Caner TÜRK
Neval AKÇA BERK • A. Erinç ERDAL YILDIRIM • Fatih YAZICI
Refik TURAN • Namık ÇENCEN • Akif PAMUK
İrem PAMUK • Öznur KARTAL



Editör: Ahmet Şimşek

TÜRKİYE'DE TARİH EĞİTİMİ

ISBN 978-605-241-142-1
DOI 10.14527/9786052411421

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2017, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayineimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevidir**. Yayınladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindeks.net** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilmektedir.

I. Baskı: Aralık 2017, Ankara

Yayın-Proje: Ümit Dilaver
Dizgi-Grafik Tasarım: Ayşe Nur Yıldırım
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj Sanayi Tic. Ltd. Şti.
Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1
İskitler/ANKARA
Tel: 0312-3411020
Faks: 0312-3413050

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 26062

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net

Siyasi iktidarda bulunan ya da iktidar mücadelesi verenler, amaçlarını en iyi nasıl gerçekleştirebilecekleri konusunda geçmişe başvurmuştur. Aynı zamanda da siyasi elit, kendi konumuna meşruiyet kazandıracak bir tarih versiyonunu kitlesel tüketime sunmanın çıkarına olduğunu düşünmüş, bunu ya geçmişteki başarılarını öne çıkartarak ya da iktidarım dayandırdığı kurumsal yapının ne kadar eskiye dayandığını göstererek yapmıştır.

John Tosh

SUNUŞ

Son yıllarda Türkiye’de tarih eğitimine ilişkin yayınlar sevindirici bir şekilde hızla artmaktadır. Tarih eğitiminde hâlâ en yaygın öğretim aracı olarak okul ders kitapları önemini korumaktadır. Şimdiye kadar okul tarih ders kitapları ile ilgili münferit çalışmalar yapılmış olup, **büyük fotoğrafı** ortaya çıkaracak bir mahiyet alamamıştır. İşte bu eksikliği meslektaşım Ahmet Şimşek’in editörlüğünde çıkan *Türkiye’de Tarih Eğitimi* adlı bu kitap giderecek gibi görülmektedir. Bu eser, Tarih öğretmeni adaylarına ülkemizdeki tarih öğretiminin serüvenini bütüncül bir bakış açısıyla gösterecektir.

Eserde Tanzimat Döneminden başlamak üzere, Sultan II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet, Atatürk (Erken Cumhuriyet), İnönü, Demokrat Parti dönemlerinde ve 2000’li yıllara kadar okutulmuş tarih ders kitaplarının içeriği ve yazarları ele alınmıştır. 1930’lardan itibaren popüler tarih eserlerinin de tarih eğitimine etkisi unutulmamıştır. Kitapta yer bulan, 1990’lı yıllardaki tarih eğitiminin Türkiye’deki akademik serüveni de büyük fotoğrafı tamamlayan diğer bir unsur olarak görülebilir. Üstelik Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde tarih eğitiminin tarihi gelişiminin, dönem uzmanı akademisyenler tarafından yazılması kitabı ayrı bir zenginlik katmıştır.

Modern anlamda hiç şüphesiz ki 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin ülkemizde Tarih ve Coğrafya derslerinin öğretimini düzenlemesi ve biçimlendirmesiyle ilgili yeri önemlidir. Tarihçi Tayyip Gökbilgin 1955’te Pedagoji Cemiyeti’nin Galatasaray Lisesi’nde düzenlediği IV. *Eğitim Kongresi*’nde “*Garphlaşma hareketini pedagojik cepheden ele alırsak, maarif sahasında meydana getirdiği en mühim ve hayırlı icraatın, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin tanzimi olduğu görülüyor*” demiştir. Gerçekten Ahmet Refik Altınay’ın, Tarih kitaplarının vakfedilmesini caiz bulmayan zihniyetlerin varlığına dair gösterdiği örnekler de göz önüne getirilirse, 19. yüzyıla kadar bir edebiyat türü olarak Tarih’in durumunun iyi olmadığı ortaya çıkacaktır.

2000’lı yıllarda, Bursa’da Işıklar Askeri Lisesi’nin çatı katında bulduğum, 1822 tarihli “*Abrégé de L’histoire Ancienne*” adlı Fransızca tarih ders kitabı, Osmanlı aydınının o günlerden beri Batı’daki değişimleri takip ettiğinin bir önemli göstergesi sayılabilir. Ancak Selim Sabit Efendi’nin ilkokullar için yazdığı “*Muhtasar Tarih-i Osmanî*” adlı eserde göstermektedir ki 1870’li ve 1880’li yıllarda Osmanlı ders kitapları içerik ve tasarım açısından İngiliz, Fransız ve Alman ders kitaplarının düzeylerini bir türlü yakalayamamıştır. Ahmet Vefik Paşa’nın *Fezleke-i Tarih-i Osmanî*, Abdurrahman Şeref’in *Târih-i Devlet-i Osmâniyye*, Cumhuriyet’in ilk yıllarında A. Hamit Ongun-su ile M Muhsin Tokar’ın *Türkiye Tarihi*, sonra ki kitaplar için bir tür model olmuştur. Namık Kemal’in *Tarih-i Osmanî* ve Mizancı Murad’ın *Tarih-i Ebü’l Faruk* adlı okul dışı kitaplar da alternatif yorumlarıyla oldukça etkili oldu. 1950’li yıllarda Mustafa Çağatay Uluçay’ın, İngiliz tarzında ders kitabı yazarak, Fransız tarzını aşma çabaları ve bu alandaki birikim, Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tasarımına bir türlü yansımamıştır.

Ülkemizde Maarif Nezareti-Maarif Vekaleti-Millî Eğitim Bakanlığı’nın geçmişten beri Kanaat Kitabevi, Kütüphane-i Hilmi, Remzi Kitabevi, İnkılâp Kitabevi, Arkın Kitabevi gibi özel yayınevleri ile ilişkilerinin incelenmesi, özel yayınevlerinin tarih ders kitabı yazarları ile ilişkileri de okul tarih ders kitabı ve yardımcı eserler yazılma sürecini ortaya çıkarması açısından çok önemlidir. Esasen MEB-özel yayınevleri-ders kitabı yazarı arasındaki ilişkileri anlamak için Talim ve Terbiye Heyeti eski Başkanı Mehmet Emin Erişirgil’in *Bildiklerim* adlı kitabına benzer yayınlara daha çok ihtiyacımız vardır. Örneğin, Ahmet Refik Altınay’ı *Büyük Tarih-i Umumi*’yi yazmaya yayıncı İbrahim Hilmi Çığıracan’ın ikna ettiğini, Dr. Başak Ocak’ın çalışmalarından öğreniyoruz. Talim ve Terbiye Heyeti, erken cumhuriyet döneminde okul tarih ders kitaplarının ileri gelen tarihçiler tarafından yazılmasını karara bağlamıştı. Bunlardan biri de ilkokul 4. sınıflar için *Millî Tarih* ders kitabını yazan Mehmet Fuat Köprülü idi.

Arkın kitapevi sahibi yayıncı, Gazi Eğitim Enstitüsü mezunu (1939) Ramazan Gökalp Arkın'ın, Arslan Kaynarıdağ'ın ile yaptığı söyleşideki şu cümleleri çok anlamlıdır:

En az hangi kitabımız satıldı? Şimdi bunu da hatırlayamayacağım. Hatırlayabildiğim şu, bir kitapta sürprizle karşılaştım: Resimlerle Tarih Atlası. Bu atlası, ressam dostum Galip Bülkat resimleşmişti, içeriğini hocam Kâmil Su hazırlamıştı. Hocam, bu eserin hazırlanmasında çok titiz davrandı. Eser, renkli bir halde Avrupa'da bastırılıp, getirildikten sonra, Milli Eğitim Bakanlığı'nda incelenmeye gönderdim. Kâmil Bey'e bakanlıkta, "bundan ne kadar bastınız?" diye sormuşlar, O da "50.000 kadar" demiş. "Niye bu kadar az?" demişler "Bu bir milyon bile satar." Bunun üzerine Kâmil Su, "Ramazan" dedi "Sen galiba bundan az bastın". "Hocam bu baskı bitsin, yeniden basarız, ikinci baskıyı yapmak zor değil" diye cevap verdim. Nitekim ben haklı çıktım; o atlas, 50.000 kadarını zor sattı.

Günümüzde 80 milyon'a yaklaşan nüfusumuzda bu tiraj sayısı bile oldukça düşündürücüdür.

İlgili literatüre bakıldığında, okul tarih ders kitaplarının daha çok hükümet-eğitim ilişkileri içinde incelendiği ve siyasal boyutunun daha çok vurgulandığı dikkati çekmektedir. Gerçekten okul tarih ders kitaplarının dönemin siyasal havasından, eğitim ve kültür politikalarından etkilendiklerini gösteren pek çok örnek gösterilebilir. Örneğin 1897'de Mehmet Nadir Bey olayından dolayı Urfa'ya gönderilen İhsan Şerif Saru'nun, II. Meşrutiyet döneminde bir kahraman gibi karşılanması ve ilkokul tarih ders kitaplarının ona yazdırılması, Darülmua'llim-i Âliye'ye tarih öğretmeni olarak atanması ve 1932'de Birinci Türk Tarih Kongresi'nin açış konuşmasının ona yaptırılması, tarih-siyaset ilişkisine çok güzel bir örnek teşkil etmektedir. Kâzım Nami Duru "*Cumhuriyet Devri Hatıralarım*" adlı eserinde 1932'de Maarif Vekâlet'i'nin onu çağırıp, *Ortaokul İçin Tarih III* kitabını yazma görevini verdiğini, bunun için de "liselerde okutulan dördüncü cilt Cumhuriyet tarihinden ayrılmaması emredildiğini" aktarmaktadır.

Okul tarih ders kitaplarının; yazarının biyografisi, nasıl yetiştiği ve tarihe nasıl baktığı önemli olmakla beraber, aslında ders kitabının kapağındaki bir ya da iki kişinin ismi göstermelik olup, ders kitaplarının arkasında onlarca insanın emeği bulunmaktadır. Örneğin Ni-yazi Akşit ve Emin Oktay’ın ders kitabını sadece onların kitabı olarak kabul etmek pek akla uygun gelmemektedir. Tarih ders kitabı yazarlarının önemli bir kısmı İstanbul’da Darülmualim-i Âliye (Yüksek Öğretmen Okulu) ve Gazi Ortamuallim Mektebi mezunudur. Enver Behnan Şapolyo’nun babasının, eski Maarif Nezareti Meclis-i Kebir ve Muayene azasından Nadir Fevzi Bey olması, onun ders kitabı yazarı olarak ortaya çıkmasına ne tür bir etkisi olmuş olabilir?

Son 30 yılda okutulan tarih ders kitaplarının yazarlarından bazıları ile yapılmış olan kısa görüşmelerin metinlere yansımaları *Türkiye’de Tarih Eğitimi* kitabını daha da ilginç kılmaktadır. Ancak ders kitaplarının 5 yıllık onay süresi ile sınırlı tutulması ve sürekli tarih öğretim programlarının ya tadilata uğraması ya da kökten değiştirilmesi bu kitapların gelişmesini engellemiştir.

Ülkemizde son 20-30 yıldır tarih eğitimi alanında öncü çalışmalar yapmış, doğrudan ya da dolaylı pek çok akademisyenin yetişmesine büyük katkıları olmuş Salih Özbaran, Mustafa Safran ve İlhan Tekeli’nin tarih eğitimine katkılarının özel olarak incelenmesi kitabı zenginleştiren diğer unsurlardan sayılabilir. TÜBİTAK Oğuz Atay’a *Bir Bilim Adamının Romanı* adlı kitabı sipariş verdiğinde ortaya çıkan üründen Erdal İnönü’nün ve Cahit Arf’in çok memnun olmadığını biliyoruz. Çünkü burada Mustafa İnan’ın öğretmenlik yönü değerlendirilmiş, onun bir biliminsanı olarak kafasında ne gibi ilmi sorulara cevap aradığına yer verilmemiştir. Editör Şimşek’in bu kitapta çizdiği geniş ve kapsayıcı çerçeve daha öncesinde hazırladığı ve yazarlarla paylaştığı ayrıntılı yazım yönergesi bu açıdan çok önemlidir. İnönü ve Arf da nasıl bir kitap istedikleri konusunda Oğuz Atay’a daha iyi bir yönerge vermiş olsalardı, fen bilimcilerinin hoşuna gidecek daha farklı bir Mustafa İnan imgesi ile karşılaşabilirdik. Buna karşılık kitaptaki ders kitabı incelemeleri ağırlıklı olarak

lise düzeyinde yapıldığı için cumhuriyet dönemi ilk ve ortaokuldaki çoğu tarih ders kitapları ve yazarları konu dışı kalmıştır. Bu sebepten örneğin 1914'te Maarif Vekâleti'nin dışında ilkokullar için kendi tarih müfredatını tasarlayan avukat Haşim Nahit Erbil gibi aydınlarımız kitapta yer bulamamıştır.

Türkiye'de Tarih Eğitimi adlı bu kitabın tarih ders kitaplarının pedagojik boyutuna dikkat çekmesi kitabı daha ilginç hale getirmiştir. Elbette ilkokul, ortaokul ve lise ders kitapları olarak da sınıflanabilecek bu malzemenin titizlikle incelenmesi bu kitapların kendi aralarında sessiz bir diyalog içinde olduğunu gösterecektir. Kitapların farklı yıllardaki baskılarının da karşılaştırmalı incelenmesi kitapların zaman içinde nasıl geliştiğini-değiştiğini göstermiştir.

Sonuç olarak Türkiye'de okul ders kitapları geleneğinden söz edilebilir. Bu gelenek, özellikle liselerde aktif öğrenme yaklaşımının yansıtılmasını engellediği kadar, eski tarih bilgilerinin ve eski yorumların yeni bulgular ışığında yeniden gözden geçirilmesine de engel olabilmektedir. Öte yandan bu eski ders kitaplarının daha uzun bir süre okutulması, nesiller arasında adeta bir köprü olmuş ve Fransız tarihçi Pierre Nora'nın dediği anlamda bir tür "Hafıza Mekânı" hüviyeti kazanmıştır.

Türkiye'de tarih ders kitapları ve yazarlarını merkeze alan bu çalışma umarım, diğer alan eğitimcilerine de örnek olur, onlarda da kendi alan eğitiminin tarihi konusunda çalışma isteği oluşturur.

Prof. Dr. Bahri Ata

Ankara, 18.11.2017

ÖN SÖZ

Tarih ders kitapları, bütün dünya ülkelerinde en çok tartışılan öğretim materyalleridir. Çoğu zaman üzerinde uzlaşamayan bu materyallerle ilgili tartışmalar daha çok kitapların içerik kurgusuyla ilgilidir. Oysa içerik odaklı tarih ders kitabı tartışmaları, tarih eğitiminin çok az bir kısmını konuşmak anlamını taşır. Buna rağmen tarih ders kitaplarının tartışmanın merkezinde yer alıyor olmasının sebepleri nelerdir?

Tarih ders kitaplarının toplumda görünürlüğü, kamuoyunu oluşturan insanlara ilkökul-ortaokul ve lise düzeylerinde doğrudan ulaşmasıyla ilgilidir. Ders kitaplarının gerek öğretmence, gerekse öğrenci tarafından derslerin merkezinde bir işleve sahip kılınması da bu görünürlüğü pekiştiren diğer bir durumdur. Bu sebepten tarih derslerine ilişkin tartışmaların genelde ders kitapları üzerinden yürütüldüğü görülür. Oysa tarih derslerini her şeyden önce biçimlendirmesi beklenen; öğretim programları ile ondan bir öğretim materyali bağlamında yararlanması gereken öğretmenlerdir. Çünkü her bir ders kitabının yazımı, ilgili dersin öğretim programının amaç-İçerik-uygulama-ölçme ve değerlendirme süreçlerine uygun olarak gerçekleştirilir. Ders kitaplarının sınıf ortamında değer bulması ise tamamen öğretmenin tasarrufu sayesinde olabilir. Bütün bunlara rağmen ders kitaplarının tarih eğitimi tartışmalarının merkezinde yer alıyor olmasının ana sebebi, öğretim programında bir çerçeve plan olarak sunulan içeriğin ve amaçların, çeşitli örneklerle tabiri caizse “ete kemiğe bürünmüş” biçimi olmasıdır. Diğer bir sebep ise tarih öğretmenlerinin, gitgide azalan özerkliklerinin farkında olmaksızın ya da bunu dert etmeyerek, dersin yıllık planlarının hazırlanmasından, ders işlenmesine kadar tüm hazırlık/planlama, uygulama ve ölçme-değerlendirme süreçlerini tarih ders kitapları üzerinden gerçekleştirmeleridir. Bu editöryal çalışmada, tarih ders kitapları ana inceleme konusu yapılmıştır.

Türkiyede Tarih Eğitimi başlıklı bu kitapta, Osmanlı klasik dönemindeki tarih eğitimine katkı sağlayan unsurlardan başlayarak günümüze kadar tarih eğitimi çerçevesinde formal ve informal anlamda

tarihin bir anlamda toplumsal “büyük hikâyesi” ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yaklaşık 150 yıllık uzun bir süreçte Türkiye’deki tarih eğitimini çeşitli bileşenleriyle incelenen bu çalışma, Osmanlı Klasik Dönemini takiben modern anlamda Tanzimat Dönemi, Meşrutiyet Dönemi, Erken Cumhuriyet Dönemi, İnönü Dönemi, DP Dönemi, 1960-70’ler, 1980’ler, 1990’lar ve 2000’ler (günümüze kadar) olmak üzere 10 ana zamansal kategoride yapılandırılmıştır. Dönemlendirme yapılırken daha önceki tarih ders kitapları üzerine yapılan incelemeler ve Türk siyasi tarihindeki kırılmalar /değişimler /dönüşümler dikkate alınmıştır. Bu dönemlendirme yaklaşımı içinde, Türkiye’deki tarih derslerinin izini sürebildiğimiz ders kitapları yanında dönemin genel kültür ve tarih algısını biçimlendiren popüler tarih eserleri ve 1990’larda ortaya çıkan akademik tarih eğitimi çalışmaları da incelenmiştir. Tarih derslerinin dönemin siyasal ve kültürel havasından, zihniyetinden nasıl etkilendiği, dönemde okutulan ders kitapları ve ders kitaplarını yazanlar üzerinden işlenmiştir. Kamuoyunun genel kültür ve tarih algısını biçimlendiren popüler tarih eserleri ise 1940’lardan başlatılmak üzere; tarih dergisi, tarihsel roman, gazete-lerdeki tarih tefrikaları, tarihsel sinema, tarihsel TV programlarının vs. ön plana çıkanları bağlamında günümüze kadar getirilmiştir. Tarih eğitimi üzerine akademik çalışmalara ise 1990’larda Türkiye’deki üniversitelerde tarih eğitimi yüksek lisans ve doktora programlarının ortaya çıkmasıyla yer verilmiştir.

Konu edilen her bir dönemdeki tarih eğitimi görüntüsü, zamanının siyasal iktidarının belirlediği eğitim politikalarından hareketle oluşturulmuş müfredat/ders kitaplarından örneklem olarak seçilenlerle işlenmiştir. Her dönemde önce dönemin siyasal iktidarının eğitim politikaları ve vatandaş yetiştirme projesi çerçevesinde yaptıkları icraatlar kısaca özetlenmiş, sonra dönemin lise tarih ders kitapları ve bunları yazanların akademik özgeçmişleriyle (hangi okullardan/kişilerden, nasıl bir eğitim almıştır? Nasıl yetişmiştir? Tarihe nasıl bakmış, nasıl algılamış, nasıl değerlendirmiştir?) birlikte analiz edil-

miştir. Seçilen her bir tarih ders kitabı olabildiğince şu sorular çerçevesinde incelenmiştir:

1.Kitap, fiziksel yapı olarak nasıldır? Genel olarak kullanışlı, sağlam, ilgi çekici (sayfa düzeni, renkler, görseller, baskı kalitesi), kolay okunur (yazı tipi, boyutu, metin ve görsellerin sayfaya yerleştirilme yoğunluğu) mu? vs.

2.Kitabının genel eğitimsel yaklaşımı nasıldır? İdeolojik bir perspektifi var mı? Anlatımı gerçekçi mi yoksa hamaset mi yüklü? Vurgulanan (ön plana çıkan) kişi, kurum, olaylarla dönemin siyasal, sosyal ve ekonomik/zihniyeti arasında bir bağ var mı?

3.Kitap, pedagojik açıdan nasıldır? Ünitenin ve bölümün başında öğrenciyi motive edici, düşünmeye ve araştırmaya sevk edici hazırlık soruları var mı? İçeriğinde yeterince ve konuya uygun görsel kullanılmış mı? Bilginin inşa edilebilmesi için farklı materyallerden (birinci el kaynak, karikatür, tablo, edebî ürünler vb.) yararlanılmış mı? Ders kitabında yer alan sorular üst düzey düşünme becerilerini (problem çözme, eleştirel düşünme vb.) geliştirmeye katkısı yeterli mi? Kitabın sözlük, kaynakça gibi yardımcı unsurları mı?

Tüm dönemlerdeki tarih ders kitaplarını bu ortak sorular üzerinden incelemekte maksadımız, her bir dönemin tarih ders kitaplarını sistematik bir yaklaşımla sorgulayarak çözümlenmek, böylelikle her bir dönemin ders kitapları üzerinden tarih derslerinin tüm bileşenleriyle birlikte tabiri caizse “MR’ını çekmek”tir. Böylelikle, her bir dönemin tarih ders kitaplarında elde ettiğimiz ayrıntılı verilerden hareketle, ülkemizdeki tarih eğitiminin genel özelliklerini tespit etmeyi, Türkiye’deki tarih ders kitaplarının dönemin siyasal, kültürel, sosyal ve ekonomik havasından nasıl etkilendiğini örneklerle göstermeyi amaçladık. Burada her bir dönemin iktidarının eğitim ve kültür politikalarıyla tarih ders kitaplarının ilişkisini irdelemek tüm bölümlerin ortak inceleme perspektifi olarak belirlenmiştir.

Diğer yandan 1990’larla birlikte Türkiye’deki tarih eğitiminin akademik bir hüviyet kazanmasında başta Salih Özbaran, Mustafa

Safran olmak üzere, yayın ve kurumsal faaliyetlere desteği nedeniyle İlhan Tekeli’ye, akademik özgeçmişleri ve katkıları bakımından kitabımızda yer verilmiştir. Bu yazılar, olabildiğince şu sorular çerçevesinde gerçekleştirilmiştir:

1. Hangi okullardan/kişilerden, nasıl bir eğitim almıştır? Nasıl yetişmiştir?
2. Tarihe nasıl bakmış, nasıl algılamış, nasıl değerlendirmiştir?
3. Çalışma alanına nasıl yönelmiş, hangi çalışmaları yapmıştır? Eserleri nelerdir? Tarih eğitimi bakımından en önemli eseri nedir?
4. Döneminin tarih eğitimine ilişkin neleri sorun olarak görmüş/tanımlamış bunların çözümü için neleri teklif etmiştir?
5. Alanına nasıl katkılar sağlamıştır? (Kavram, tez, bilgi, yaklaşım vs. katkıları bakımından)
6. Alanında nasıl bir etki oluşturmuştur?
7. Kimleri yetiştirmiş ya da yetişmesi için etkilemiştir?

Türkiye’deki tarih eğitiminin bir anlamda “büyük fotoğrafını” çıkarmaya çalıştığımız bu kitabın her bir bölümü, ya lisansüstü tezinde ya da daha sonra yaptığı bağımsız çalışmalarıyla ilgili dönemi irdelemiş, alanın uzmanı akademisyenlerce kaleme alınmıştır. Okunabilir bir kitap olması için olabildiğince az dipnot ve göndermeyle çalışma tamamlanmıştır. Daha ayrıntılı okumalar için kitap sonuna, genişletilmiş ve seçilmiş bir kaynakça verilmiştir.

Maksadımız Türkiye’de tarih ve tarih eğitimi kültürünün toplumda sağlıklı bir biçimde yaygınlaşmasına katkı sağlamaktır. Bu çerçevede verimli okumalar dileriz. Saygılarımızla..

Prof. Dr. Ahmet Şimşek

Beyazıt, 20.11.2017

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

Editör: Ahmet Şimşek

1. Bölüm: Osmanlı Klasik Döneminde Tarih Eğitimi

İbrahim Caner TÜRK - Erzincan Üniversitesi

2. Bölüm: Tanzimat Döneminde Tarih Eğitimi

İbrahim Caner TÜRK - Erzincan Üniversitesi

Son Vakarıüvis Abdurrahman Şeref

Mehmet DEMİRÜREK - Hitit Üniversitesi

3. Bölüm: II. Meşrutiyet Döneminde Tarih Öğretimi

Şahin ORUÇ - Yıldız Teknik Üniversitesi

Modern Türk Tarih Eğitiminde Bir Öncü: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu

Ahmet ŞİMŞEK - İstanbul Üniversitesi

4. Bölüm: Erken Cumhuriyet Döneminde Tarih Eğitimi (1923-1938)

Mesut ÇAPA - Ankara Üniversitesi

Türk Tarih Tezi

Ahmet ŞİMŞEK - İstanbul Üniversitesi

Yeni Tarih Bilinci için Halkevleri

Serap TAŞDEMİR - İnönü Üniversitesi

5. Bölüm: Milli Şef (İsmet İnönü) Döneminde Tarih Eğitimi (1938-1950)

A. Erinç ERDAL YILDIRIM - Bülent Ecevit Üniversitesi

1940'larda Popüler Tarihçilik

Ahmet ÖZCAN - Çankırı Karatekin Üniversitesi

6. Bölüm: 1950'lerde Tarih Eğitimi

Neval AKÇA BERK - Çukurova Üniversitesi

Enver Behnan Şapolyo

Öznur KARTAL - Gazi Üniversitesi

1950'lerde Popüler Tarihçilik

Ahmet ÖZCAN - Çankırı Karatekin Üniversitesi

7. Bölüm: 1960-1970’lerde Tarih Eğitimi

Bülent AKBABA - Gazi Üniversitesi

1960-1970’lerde Popüler Tarihçilik

Ahmet ÖZCAN - Çankırı Karatekin Üniversitesi

8. Bölüm: 1980’lerde Tarih Eğitimi

Namık ÇENCEN - Gazi Üniversitesi

1980’lerde Popüler Tarihçilik

Ahmet ÖZCAN - Çankırı Karatekin Üniversitesi

9. Bölüm: 1990’larda Tarih Eğitimi

İbrahim TURAN - İstanbul Üniversitesi

Kemal Kara

Selahattin KAYMAKCI - Kastamonu Üniversitesi

1990’larda Popüler Tarihçilik

Ahmet ÖZCAN - Çankırı Karatekin Üniversitesi

Tarihyazını ve Eğitiminde Türk-İslam Yaklaşımı (Sentezi)

İbrahim TURAN - İstanbul Üniversitesi

10. Bölüm: Akademik Bir Faaliyet Alanı Olarak Üniversitelerde Tarih Eğitimi

Kadir ULUSOY - Mersin Üniversitesi

Tarih Eğitiminin Tarihinden Salih Özbaran’a Bakmak:

Bir Farkındalık Miladı ve Mimarı

Yücel KABAPINAR - Marmara Üniversitesi

Akademik Tarih Eğitiminde Öncü: Mustafa Safran

Ş. Gülin KARABAĞ - Gazi Üniversitesi

Tarih Vakfı

Refik TURAN - Aksaray Üniversitesi

Çok Yönlü Bir Biliminsanı: İlhan Tekeli ve Tarih Eğitimi

Akif PAMUK - Marmara Üniversitesi

İrem PAMUK - İstanbul Üniversitesi

11. Bölüm: 2000’lerde Tarih Eğitimi (2000-2017)

Fatih YAZICI - Gaziosmanpaşa Üniversitesi

2000’lerde Popüler Tarihçilik

Ahmet ÖZCAN - Çankırı Karatekin Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	v
Ön Söz.....	ix
1. Bölüm: Osmanlı Klasik Döneminde Tarih Eğitimi	1
2. Bölüm: Tanzimat Döneminde Tarih Eğitimi.....	9
<i>Son Vakarıüvis Abdurrahman Şeref.....</i>	29
3. Bölüm: II. Meşrutiyet Döneminde Tarih Öğretimi	37
<i>Modern Türk Tarih Eğitiminde Bir Öncü: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu.....</i>	54
4. Bölüm: Erken Cumhuriyet Döneminde Tarih Eğitimi (1923-1938)	63
<i>Türk Tarih Tezi.....</i>	105
<i>Yeni Tarih Bilinci için Halkevleri.....</i>	123
5. Bölüm: Milli Şef (İsmet İnönü) Döneminde Tarih Eğitimi (1938-1950)	133
<i>1940'larda Popüler Tarihçilik</i>	166
6. Bölüm: 1950'lerde Tarih Eğitimi	173
<i>Enver Behnan Şapolyo</i>	197
<i>1950'lerde Popüler Tarihçilik</i>	203
7. Bölüm: 1960-1970'lerde Tarih Eğitimi	209
<i>1960-1970'lerde Popüler Tarihçilik</i>	243
8. Bölüm: 1980'lerde Tarih Eğitimi.....	253
<i>1980'lerde Popüler Tarihçilik</i>	269
9. Bölüm: 1990'larda Tarih Eğitimi.....	275
<i>Kemal Kara.....</i>	290
<i>1990'larda Popüler Tarihçilik</i>	299
<i>Tarihyazımı ve Eğitiminde Türk-İslam Yaklaşımı (Sentezi)</i>	305
10. Bölüm: Akademik Bir Faaliyet Alanı Olarak Üniversitelerde Tarih Eğitimi	313

<i>Tarih Eğitiminin Tarihinden Salih Özbaran’a Bakmak: Bir Farkındalık Miladı ve Mimarı</i>	322
<i>Akademik Tarih Eğitiminde Öncü: Mustafa Safran</i>	335
<i>Tarih Vakfı</i>	347
<i>Çok Yönlü Bir Bilim İnsanı: İlhan Tekeli ve Tarih Eğitimi</i>	358
11. Bölüm: 2000’lerde Tarih Eğitimi (2000-2017).....	369
<i>2000’lerde Popüler Tarihcilik</i>	384
Seçilmiş Kaynakça	393

1. BÖLÜM

OSMANLI KLASİK DÖNEMİNDE TARİH EĞİTİMİ

*İbrahim Caner TÜRK**

Osmanlı Devleti klasik döneminde eğitim-öğretim kurumları denince Sıbyan Mektepleri, Medreseler, Enderun, Şehzadegân Mektepleri, Tekkeler ve Ahilik gelir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri aşağı-yukarı her köy ve mahallede en az bir tane olan Sıbyan Mektepleri'nde eğitim-öğretimin esası, dinin ve ahlakın öğretilmesinden ibaretti. Tamamen hocanın insiyatifinde olan belli bir programa dayanmayan ve bir kitabın esas alındığı Sıbyan Mektepleri'nde bu dönem itibarıyla tarih dersinin Hz. Peygamber kıssaları, sahabi... vb. din büyüklerinin hayat hikayelerinin anlatılması şeklinde bulunması muhtemeldir. Tarih dersi esaslı olarak Sıbyan Mektepleri'ne 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle girecektir ki bu safahat ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

Diğer bir eğitim kurumu, medreselerdir. Gerek müfredat programlarına gerekse Osmanlı âlimlerinin otobiyografi ve icazetnamelerine bakıldığında Osmanlı medreselerinde tarih dersi görülmemektedir. Ancak büyük bir bölümü tarihi vakaları anlatan Kur'an'ın insanların ibret alabilmeleri için olayları dinamizmiyle birlikte aktardığı ve insanlığa tarih dersi verdiği de gerçektir. Darü'l-Hadislerde okutulan esas dersin Hz. Peygamber ve sahabesinin yap-

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Tarih Bölümü, icanerturk25@hotmail.com

tıkları işleri ve söyledikleri sözleri araştırıp incelemek olduğuna göre bu müesseselerin İslam Tarihi Dersi verdiği söylenebilir. II. Meşrutiyet dönemine kadar ıslah teklifleri ve bu teklifler içerisinde müfredat programlarına ilave edilmesi önerileri yer alan medrese programları, tarih dersine ancak bu dönemde kavuşacaktır.

Enderun Osmanlı klasik döneminin en önemli eğitim kurumlarından biridir. Sultan II. Murat döneminde temelleri atılan Enderun, Fatih Sultan Mehmet döneminde müttekâmil bir hale gelmiştir. Kurumun görevi orduda ve sarayda görev alacak çeşitli elemanları yetiştirmektir. Okula alınacaklar büyük bir ihtimamla seçilirdi. Okulda, medrese programlarından daha şümulü bir programla; Türkçe, Arapça, Farsça, Türk ve İran Edebiyatı, Kur’an, İslam Teknolojisi, Müzik, Aritmetik, Geometri, Coğrafya, Harita Yapımı, Siyaset, Muharebe sanatının yanı sıra Türk Tarihi de okutulmaktaydı. Devletin bütün sivil memurlarını, devlet ileri gelenlerini ve askerlik görevlilerini, Yeniçeri Ağasını, Sadr-ı Azamını, Defterdarını, Kubbe Vezirini, Divan şairlerini, Beylerbeylerini, valilerini ve nihayet Tarihçilerini Enderun yetiştirmekteydi. Nişancı Abdi Paşa (Abdurrahman Paşa), Matrakçı Nasuh (Öl.1564), Koçi Bey ve Lütfi Paşa yetişen tarihçilerden bazılarıydı.

Enderun Kütüphanelerinden Galatasaray Mektebi Kütüphanesinde 1754 tarihi itibarıyla 901 adet kitaptan 78’inin tarih kitabı olduğu görülmüştür. Ancak özellikle klasik dönem Enderun tarih eğitiminin nasıl olduğu, özellikle tarih eğitimi alan Hazinelilerin nasıl bir tarih eğitiminden geçtiği, daha da ötesi Enderunluda nasıl bir tarih bilinci olduğu sorularının cevaplarına rastlanamamıştır. Zamanla klasik dönemde verdiği eğitimi artık veremez hale gelen Enderun 1845’te diğer mekteplerle birlikte ıslah edilmekle, rüştiye derecesinde bir mektep haline getirilmiştir ki bu dönemde ve sonrasında Tarih, Osmanlı Tarihi, Umumi Tarih gibi derslerin verildiği görülmektedir.

Osmanlı Tarihleri ve Tarih Eğitimi

Osmanlı Devleti'nde vücuda getirilen tarihlerin, zamanın tarih eğitimine katkılarının olup olmadığı, yazarların tarih yazmasında eğitim gayesinin bulunup bulunmadığı önemlidir. Vücuda getirilen eserlerin büyük oranda yönetici kesime sunulduğu ve yerinde bırakılmayıp idareci, ilim adamı ve bürokratlar tarafından okunduğu, üzerlerinde düşünüldüğü, bu yönüyle tarih eğitimine hizmet ettikleri de muhakkaktır. Nitekim Sokollu Mehmet Paşa'nın hazinedarı Hadım Hasan Ağa'nın anlattığına göre Sokollu, her gece alışkanlık edindiği üzere kalkar, abdestini tazeleyip nafile namazını kıldıktan sonra adı geçen Hasan Ağa'ya Osmanlı Tarihi'nden parçalar okutmuş. O gece hangi yerinin okunmasını istediği sorulunca "*Sultan Murat'ın Kosova'da şehit edilişini anlatan yeri oku*" diye buyurmuş. "Bir kâfirin, ol din yolunda uğraşanlar sultanını habersizce hançerleyerek şehit ettiğini" tasvir eden satırları okuyunca rahmetli paşa el kaldırıp gözyaşı akıtarak "*Bana da öyle bir şehitlik nasip eyle yüce tanrım*" diye Sultan Murat'ın ruhu için Fatiha okuyup ellerini yüzüne sürmüş. Tanrının hikmetindedir ki duası hızla hedefini bulduğu ve ertesi Divan'da akılsızın biri tarafından bıçaklanarak bir saat geçmeden şehitlik rütbesine eriştiği ve Yüce Tanrının rahmet denizine gömüldüğü şeklinde bir anekdot nakledilmektedir. Peçevi Tarihi'nden nakledilen bu anekdot, yazılan tarihlerin idareciler tarafından okunup, okutulduğunu gösterdiği gibi devşirme olan Sokollu Mehmet Paşadaki tarih bilincini göstermesi bakımından da ilginçtir.

Osmanlı tarih yazarlarının eserlerinde "fayda" konusuna özel bir önem verdiğini de belirtmek gerekir. Gelibolulu Mustafa Ali, tarihin yararlarını yedi başlık altında toplamış, Tarihin toplumlar için bir "Ba'is-i tayakkuz-u intibah"(Uyanmaya sebep olan etken) olduğuna ağırlık vermiş ve sorunu "ahlak ve hasletler" bağlamında ele almıştır. Taşköprüzade, tarihin faydasını "Ahz-ı ibret, tahsil-i nasiहत ve meleke-i tecarib" (*Mevzuatü'l-Ulûm*, II, 281) sözleriyle açıklamıştır. Katip Çelebi, savaşlarda serdarların yaptıkları yanlışlıkları onların tarih bilmemesine yormakta, devlet adamlarının tarih oku-

maları gerektiği üzerinde durmuştur. Keşf’üz-Zünün’da ise tarihin gayesinin maziye vukuf ve faydasının da tarihin arz ettiği tecrübeler sayesinde zarar getirecek hadiselerden kaçınmak ve yararlı olanlardan faydalanmak olduğunu belirtmiştir. Katip Çelebi, tarihin bu yönüyle miftâhü’s-saâdet (mutluluk anahtarı) olduğunu zikretmiştir. Müneccimbaşı’na göre ise tarihin faydası “Ahvalden ibret almak, meleke-i tecrübe tahsil etmektir.” Naima tarihin yararına büyük bir önem vermiştir. “*Tarih okuyanlar nice deneyimler kazanırlar. Tarih, devrin tercümanıdır. Şeref sahibi büyük kimseler ona rağbet eder. Bu fenden, haberi olmayanlar gafil kimselerdir.*” Tarihi yazanlar için yedi şarttan biri “*Tarihi ders olacak biçimde*” kaleme almıştır.

Osmanlı tarihçiliğinde çok önemli bir gelişme de matbaanın açılmasıyla birlikte tarih kitaplarının özellikle de vakanüvis tarihlerinin basımına öncelik ve ağırlık verilmesidir. Böyle bir yola gidilmesinde tarihin, kamuoyunu bilgilendirmek bakımından bir iletişim aracı gibi düşünülmesinin önemli bir payı olsa gerektir. Bu konuda *Takvim-i Vekayi*’nin ilk sayısında yer alan baş makalede “*Tarih seleften, halefe hisse olacak bir yadigâr bırakmak*” biçiminde tanımlanmıştır.

Edebi Eserler ve Tarih Eğitimi

İslam’dan önceki tarih eğitiminin kaynakları da olan manzum eserlerin Osmanlı Devlet geleneğinde de devam ettirildiği görülmektedir. Halk arasında yaşatılan ve nesilden nesile aktarılan bu eserlerin başlıcaları destanlar ve efsanelerdir.

Destanlar, tür olarak edebi özellikler gösterse de tarihten beslenirler. Hepsini belli bir tarihi olayı işlerler, daha ziyade milli anlattırlar. Osmanlı Devleti dönemi destanları daha çok İslami tesir taşımaktadır. Bu eserlerdeki manzum kısımlar ve giriş meseleler zamanla unutulmuş olayın özeti durumunda olan efsaneye dönüşmüştür. Bu eserlerin söylenip, dinlendiği ortamlarda özellikle de halk arasında, tarih eğitimine hizmet ettiği muhakkaktı.